

Փ Ա Ս Տ Ը

Բ.

Անէ՛ծք պարտուողին: Ի՛նչ բանակ. բանակ չէ, ալ չհողի գոյն ջուրքեր հազած թիապարտներու վոհմակ մը, որ յողնած, լիլուն, աղտոտ, քրտինքով շաղախուած, ծմբաւ, ծարաւ մանաւանդ, ու խօսելու իսկ անկարող, կը յառաջանար երեքալով ալ ու ձախ:

Տեղ տեղ թուքը ցամաքած թշուառներ կ'իյնան ճամբուն երկայնքին... Ու ձայն մը, ձայն մը ծանօթ՝ կ'աղերսէ նորէն, հազիւ թէ լսելի.

— Ժազլի՛ն, Ժազլի՛ն, բեր, բեր: Ես ւս, Ժանօս... Բեր, չո՛ւտ բեր... Ա՛հ, կի՛ց տունին դոյլիդ... Մատդ, մատդ. միայն թըլէ՛, դեր բեր՝ նիս մէջ... Աճապարէ՛: Ձե՛ս տեսներ, լեղուս փուռը դրուած խմոր է դարձեր...»

Ուրիշ դէշերներ, ուրիշ տառապանքներ:

Կանձրեւէ:

Ամբողջ շարքի մը չէ դադրած. բարկութիւնը ամպերու: Գետնի վրայ մարդիկ պատերազմը հաղիւ դադրեցուցած, աստուածները երկնքին մէջ կը շարունակեն զայն:

Ձրհեղձ... զ...

Փշաթիւրով շրջանակուած ընդարձակ ու մերկ մարազեանի մը մէջ, ուս ուսի, մեռելա՝ գոյն թշուառներու հազարաւոր բազմութիւն մը՝ ձեռքերը դրպաններուն, ուսերը ցցուն, ոտքերը հեղուկ ցեխի մէջ թաղուած՝ տեղքալ կ'ընեն լուռ ու մունջ...:

Անթի են անոնք. փորերուն մէջ անոնց՝ անթիւ միշտաններ անդադար աղիք կը ծակեն...:

Ու շուն մը՝ ինքն ալ անտէր, ինքն ալ քաղցած, բերին՝ աստիճան ձգու ոսկոր մը սեղմած, անխելութիւնն էր ունեցեր անթիւներու բանակատեղին ճեղքելու: Տխմար:

— Ծո՛ւնը, չո՛ւնը, օ՛, աղուոր ոսկորը, պի՛Փի թէ՛ք...:

Ու անթիւները կը շրջապատեն ուրիշ անթի մը — յաւիտենական տաճ — եւ ցեղերու, հարուածներով գետին կը փռեն զայն՝ անոր ոսկորները կրճելու համար:

Ու որսն ալ, որսորդն ալ գրեթէ հուժ հուժ կը լափուին՝ օրերով պատառ մը հաց. չտեսած կի՛սածն գերիներէն...: Մանաւա՛յ...:

Ուրիշներ, նուազ բախտաւոր, անկարող ոտքի վրայ կենալու, պաշարելու, կծկուած են ճիւղերէ եւ հողակոյտերէ շինուած իրենց քարայրներուն անկիւնը, ու թմբաթեան մէջ՝ ճերմակ հաց, թեւերու չափ երկար երշիկի կտորներ, խողի ա՛պուխտ, հորթի տապկուած միս ու գինի, գինի՛, կեանքի հեղո՛ւկ կ'երազեն...:

Ու նորէն նոյն ձայնը, ծանօթ ձայնը սրտաճմլիկ, որ կը պաղատի -

— Ես, ե՛ս եմ, չե՛ս ճանչնաք զիս, Ժազլի՛ն: Անթի կե՛մ, կը մեռնիմ...: Այ՛դ շունը խե՛ց ձեռքէ չացս...:

Հէ՛, հէ՛, հէ՛, աստիճեցուցիք, թող չընդ՛ւնէր: Թող չպարտուէր...: Հը, հը, հը, թող չը՛րւնուէր:

Ժազլի՛ն, Ժազլի՛ն, առդին եկուր: Ձե՛մ կըրնար եզերքէն մօտենալ ես... ղէնք կը քաշեն պահակները:

Եկո՛ւր, եկուր, նետէ՛ ծրարդ: Ձգէ՛ զայն սա ւ որին մէջ, նետէ՛...:»

Գիշերները անքուն՝ չարիքալուր Տիկի՛ն Տը՛լած բոլորովին կը յուսահատէր երբեմն: Կը յուսահատէր եւ սակայն նորէն կը յուսար:

Երբ աչքերը մեր ձեռքերովը չփակենք, մինչեւ փակուում մեր աչքերուն՝ կը յուսանք, կը սպասենք միշտ թէ հիմայ, հիմայ քանայ պիտի դուռը ու պիտի նետուի զանհետացողը՝ մեր գերկը...:

X

Արբուներին հետ, երբ կուրծքին կ'ընդունին հաղիւ թէ կ'ուռի, ծնողը աղիկներուն՝ հազար հնարքներու կը դիմեն փեսացու ճարելու համար: Իսկ տղաքը անոնց՝ չեն փերանար բռնաւ, ու միշտ Ժամանակ, շա՛տ Ժամանակ կ'ունենան ամուսնանալու:

Օրերով Ամիկ Տըլած, տան անդրանիկը՝ կուռու որբացած, ծնողքին մահէն ւ փեր ընտանիքին ղեկը ձեռքը առած՝ արցունք շոտենելու համար՝

իր մէջ հատիկ եղբայրը, փոքրիկ, սիրուն ժառանգ մօր մը դուրգուրանցուն էր մեծցուցեր: Ու անառակը, հագիւ թէ զինուորական ծառայութիւնը աւարտած, գոնէն աղկան մը սիրահարեր եւ առանց «խորհելու» շուտով ամուսնացեր էր: Ինչու՞ն էր անապարհը: Դեռ շատ ժամանակ ունէր: Աղջիկ՝ կը պակտէր իրեն, կը խորհէր Ամեւի, ու սիրտը կը բանար իր մտերմներուն:

Ինչ որ ալ ըսեն, մինչեւ երեսունը՝ մարդիկ սիրոյ, սրտի, ու անկէ անդին՝ քսակի, հաշուի ա՛մուսնութիւն կը կնքեն գրեթէ միշտ...: Ու նիւթը որքա՛ն թղուկ է հոգիին, սրտին առջեւ...:

Հսկայ մը չէ՞՞ ըսած՝ Վերտը պատճառաւորութիւններ ունի որոնք անտեսօթ կը մնան մշտեօքն...:

Ամեւի բնաւ չէր համակրած իր եղբոր դեռատի կնկան, այլ լոկ հանդուրժեր էր զանիկա:

Բնչու՞ն այդ աղջիկը ինքզինքը յանկարծ մէջտեղ նետած, թափառումի մը դադափարին պատրաստուելու իրեն ժամանակ լքողած՝ իւր՝, ա՛ռեր, տարեր էր իր դուրգուրանքի առարկան, իր դեռ աղայ ժանօն...:

Մայրերը, նոյնիսկ իրենց հարսնցուն իրենք ընտրողներն անգամ, դադուօրէն կը նախանձին հարբին, ու հակումս ունին նորեկին է՛ն սիրուն մեղքն անգամ խոչորացոյցով դիտելու:

Ու Օրիորդ Տըլաֆ մեծ թոյր մը, թոյրէ մը աւելի՞ մտքը մըն էր ժան Տըլաֆի համար:

Ընտանեկան աղէտները յաղոյած են շատ անգամ զենք բազկի, ու մօտեցնել, զով զովի բերել երբեմնի իրարու կոնակ դարձնողները:

Ժանին մեկնումը ճակատ, պարտութիւնն ու ցրումը Փրանսական բանակներուն, ու զադարը լուրերուն՝ միեւնոյն վշտի շուրջ էին հաւաքեր կին թէ թոյր:

Փարիզ բնակելով, գրեթէ ամէն դիշեր Ամեւի եղբոր տունը կը հանդիպէր լուր մը առնելու յոյսով:

Ու կը սպիանար վէրքը:

Սեւ օրերէն վեց ամիս յետոյ՝ ամէն կողմէն լուրեր, նամակներ հասեր եւ ժան Տըլաֆին ալ՝ Սքայալի Դ. Պէ. գերի ըլլալը խմացուցեր էին ա՛մանուն:

Ամէն ամիս՝ գերիներու յատուկ մասնաւոր տպուած թուղթերով քսան տողոնց մատիտով գրուած նամակ մը, երբեմն երկու հատ, կը ստա-

նար Տիկին Տըլաֆ: Առաջին նամակն իսկ կը յայտնէր թէ՛ գերիները իրաւունք չունէին աւելի գըրելու:

Ու օրիորդ Տըլաֆ երբեմն երբեմն քարդ մը միայն կ'ունենար եղբորմէն: Քարդ մը՝ եօթը տողոնոց, հեռագրի մը պէս չփոշոր, լակոնական, պաշտօնական, անտարբեր...:

Ու օրէ օր՝ ներքին նախանձ մը, որ փոթորիկէն յոգնած ամպերու հանդարտութիւնն էր ունեցեր երբեմն՝ կ'անէր կրկին, կը սաստկանար, կը կատարէր նորէն...:

Ու կը շարունակուէր կեանքը:

Երկու կիներուն միջեւ յարաբերութիւնները դադարէր. էին բուրբուրով...:

Ամեւի՞ զէնոտ՝ լքած էր հարբը:

Տիկին Ժաղլին Տըլաֆ շատ աւելի եռանդով ու ճշդապահութեամբ կը հետեւէր իր աշխատանքին որպէսզի դրամ շահէր, շատ դրամ շահէր, կարելի եղածին չափ շուտ եւ շատ օգնութիւն հասցնէր իր սիրելի ամուսնին:

Ընկերային շրջանակը չի սիրեր լալկանները: Անգամ մը միայն մտիկ ընել կը ձեւացնեն մարդիկ ու «երկրորդին» երբ տեսնեն՝ անկիւնը կը զառնան անոնք:

Տիկին Տըլաֆ, ծնունդէն հպարտ, չէր սիրած, չէր ուզած բնաւ իր ներքին վիշտը ժողովուրդի ապրանք դարձնել: Յաճախ կը խնդար անիկա՝ չըլալու, սովակու, ջուրին երեսը մնալու համար:

Տառապանքը կ'ազնուացնէ, կը դարբնէ զօրաւոր, սովուն հոգիները, ու տկարները, թոյլերը կը ձգէ կէս ճամբան, յոգնած, առանց կամքի, անկարող ապրելու: Ուրիշ՝ վոհմակը խմաններու եւ պոռնիկներու, երբ բնածին կամ ստացական պուտ մը բոցը խորհրդապաշտութեան՝ վանքի դռները չի բանար անոնց առջին:

Ժաղլին շատ զէշ անգամ կը խօսէր գերի մուսնին մասին, որպէսզի անտարբերներու արհաւանքին չենթարկուէր, որպէսզի չ'անէր ձեռք երկարելու ձեւեր: Ու կը շարունակեր յանդիպելու հետ, ամբողջին պէս աղմկալի, հեռի հեռ եւ պլըուն կեանքը Փարիզի:

Օրիորդ Տըլաֆ, սակայն, կասկածամիտ, ուրիշ խմոր, գայթակղեցուցիչ կը գտնէր հարսին ընթացքը, վարքը, ապրելակերպը...: Ու ճամոց ուած, ամբողջին հետ, «օձի լեղու», «խեղճ գերիի կնիկ», «անուան զլթիկ», «թեթեւութիկ» կը կո-

չէր ան ժաղիկներ...:

Ու ամէն օր, գաղտնի ոտտիկանի մը պէս, ա՛մէն առիթ կ'օգտագործէր որպէսզի գլանցաւորը՝ բռնէր յանցանքի վրայ, ու փաստ մը ունենար եղբորը առջև հարսին անհատաարժութիւնը անհերքելիօրէն ապացուցանելու, եւ վերջապէ՛ս իր ժառնօին սիրով կուրացած աչքերը բանալու համար: Իրաւունք չունէ՛ր: Ժանօն՝ իրեն պաշտելի ժանօն՝ գերի, թշուառ, ու անոր կիներ հոս՝ ազատ, հարսնետա՛ր...:

Ու վերջապէ՛ս, ներկայացեր էր առիթը վրէժառուութեան...:

Վշուկի մը պէս հասկցեր, հետապնդեր, հատատեր էր ժաղիկի թղթակցութիւնները՝ Գերմանիա գտնուող Անտրէ Լըպլոն անուն երիտասարդի մը հետ: Եւ իր քայլեր կուգինքը փշրուած՝ ձեռք էր ձգեր իր փքօր կնոջ ամուսն զրկուած «նշաւարթ» նախկին սը...:

Փա՛ստը, փա՛ստը՝ ամիսատարութեամբ...:

×

Ազատ աշխատաւոր դարձած, փշթելերու գօտիէն դուրս էր նետուած ժան Տըլման ալ:

Առաջին արձակուրդին թուղթերը ձեռքը՝ ժանօ դեռ չէր կրնար հաւատալ թէ՛ չորս տարուան գերութենէն յետոյ՝ քսանըջորս ժամէն պիտի կըրնար վերադառնալ հայրենիքը, տունը, իրեններուն մօտ:

Ջրագրգիռ վիճակ մը ունէր անիկա: Ոչրա՞խ էր թէ տիւրք. ինքն իսկ կարող չէր վերլուծել այդ տարօրինակ վիճակը հոգեբանական: Տեղ մը հանգիստ չէր կրնար կենալ: Կը չըջէր միշտ, ու միշտ՝ ամենուն ճիտը նետուելու, ամէն մարդ համբուրելու եւ ամենուն պոռալու անդուռալ ցանկութիւն մը կ'ունենար ժանօ.

«Պիտի երթա՛մ, պիտի երթա՛մ: Ազա՛տ եմ, ազա՛տ, ... Ազատութիւնը՝ նոյն իսկ փառք մը՝ ի՞նչ կ'արժէ գիտե՞ք: Կրնա՞ք գնահատել: Ո՛չ, գերի եղած չէ՛ք դուք. ուրիմն՝ դժտար կը հասկնամ գիս...:

«Պիտի երթա՛մ: Պիտի, պիտի՝ համբուրե՛մ ժաղիկն...:

«Ո՛չ, ո՛չ, կարելի չէ...: Սո՛ւտ է, սուտ...: Կեղծ են թուղթերս...: Մուշակ մըն է...:

×

Ու կը սուրբալ չողեկաւորը: Աչքերուն չէր կրնար հաւատար ժանօ: Ո՛չ տեսարանները դուրսի, եւ ո՛չ ալ իրարու յարողող անձանօթ քաղաքները կը հետաքրքրեն զինքը:

Կ'երազէ անիկա: Ժաղիկին հետ թեւ թեւի՝ ամայի անտառի մը մէջ կը պտտին անոնք:

Գարո՛ւն: Թըլուած մարգագետնի հոտը թուրքերը կ'ողողէ: Նորէն սոխակի երգ, համակ ա՛հ: Յանկարծ լպիրջ խնդուողով՝ գինով զինուորաներ՝ կը պալարեն զիրենք: Ու ժաղիկն, համագլխատներէն հմայուած, փոխանակ նողկանքի՝ կը ժպտի նորեկներուն, ու զինքը լքելով կը նետուի անոնց զրկերուն...:

— Ծախըլէ՛յա պիթթէ:

— Տոմա՛կս, ահաւասիկ:

«Ի՛նչ...: Զինուած զինուորներ չկան հետ...:

Փորս ալ չի հանդարտի...: Անտուններու յատուկ վակոնի մը մէջ բանտարկուած ալ չենք: Նստելու տեղ տուած են ինծի: Պատուհան, օդ, լոյս, դուռ ունինք մենք: Մեր ձեռքովը կրնանք բանալ դուռը՝ դուրս ելլել՝ շուր խմել, լո՛ւր...:» Գնա՛, գնա՛, ի՛նչի վար: Լեցուր չի՛ղ:

— Յրանալի ո՛ր կողմէն ես:

— Փարիզէն:

— Գո՛վի վակոնը հայրենակիցներ լեցուն են:

— Լեցո՛ւն: Տասը, քսան, հարիւր հատ: Լեցուցեա՛լ չողեկաւորը: Հարիւր հատ, հազար հատ, դո՛ւր էր շուր Ո՛վկիանոսէ՛ն...:

— Եւ սակաւն, դանակը հասեր էր կոկորդիս: Ո՛ւր են խոտուումները լրագիրներուն: Վեց ա՛միսը անգամ մը արձակուրդ ունենայինք պիտի: Շուռ՝ մը քաղցի՝ երբ կանչեցին զիս: Իններորդ ամիսն է, բարեկամս...: Ի՛նչ ամիս՝ կնոջս բաժնուած...:

Ու ժանօ՝ գլուխը ափերուն մէջ, ոտքին մատներովը տախտակամածը ծնծելով՝ չափ կուտայ կարծես սուրբացող չողեկաւորին:

— Սարպուրե: Մէջէ: Յրանա՛մ: Օ՛, հայրենիք...:

Վարդի, մանիչակի հոտ: Հողը, տուները, երկինք, երկիր, ամէն ինչ կը ժպտի:

Գերմանական համադգեստով կայարանապետը՝ Գրանսերէն կը խօսի:

Ոտքէ ժանօն. ճակատը պատուհանին՝ դուրս կը նայի անօթի՝ նայուածքով, ու յուզուած՝ ար-

ցունքի կաթիլներ կը գլորին անոր տոգոյն այտերէն:

Փարեզ: Ի՞նչ հակադրութիւն... Մեռած է զլոյս քաղաքը: Երևուր, ամառի:

Ոչ ոք եկած է զինքը դիմաւորելու: Լուր չէր տուած, չէր կրնար տալ: Հապա եթէ ետ մնար: Ինչո՞ւ սիրտ հասցնել տալ: Չէ՞ որ անակնկալը կը կրկնապատկէ հաճոյքը: Ու ժաղիկն սիրած էր միշտ սարսուռը անակնկալին:

×

Ձորս տարի վերջ՝ երկրորդ հարսնիք: Դրացիներ, բարեկամներ բարիգալուստի կուլան ժամօհնջ: Ոմանք, տխուր օրերու բարեկամներ մընացած, անկեղծ նայուածք ու հրճանաճ ունին իրենց հետ: Ուրիշներ ապա՞յն՝ իրենց տարիններու անտարբերութիւնը պարպկելու դերասանական ջանքերով կը փայլին: Ու ամառը ալ՝ կաշիներէս՝ դճուճ արցունքով իրենց «կեանքի դժուարութիւնները» կուլան գերիին առջև:

— Հինգ հարիւր հազար մնաւ ունիմ, բարեկամ... Հինգ հարիւր հազար: Ձեռքներս ամառը գալիս խաղ ըրաւ ինձի: Այսպէս խաղը կ'սկսէր լաւոր անատուն... Եւ չուզեցի այդ հացէն ճաշակել... Կ'իմն է ամէ՛ն ինչ. ամէ՛ն բան կ'իմն է, կ'իմն... Եւ զարմանալի՛ն, այսպէս ի՛նչ, տխուրը, անպիտանը՝ աչք կը դոցէ... Պատիւն ալ, սիրտն ալ, ինչո՞նք ալ, սեւ շուկան է հանած... Այո, ունի դրամ: Բայց ի՞նչ ընեմ ես այդպէս շահուած դրամով... Փսխո՞ւնք է, փսխո՞ւնք...:

Շատ խաղ է: Ահհատի մը կեանքին ամենադժուարին բանն է, իր վիճակէն դուր մնալը: Մարդիկ միշտ կը ցանկան ուրիշներու պէս ըլլալ, եւ զանոնք կ'ապկիւլու անբնական միջոցներուն դեմելով թնճուկ կը դարձնեն իրենց կենցաղը, ու կը դիմեն բարոյական ինքնաթուղակներու:

Նախ ընտրիլ էր չպատասխանել: Եթէ բերան բանար ժանօ, անկասկած լեղի պիտի թափէր: Պիտի պոռար:

— Դժբախտներ, աւելի գէշ ըլլաք: Խայտառակութեամբ, խաչադողութեամբ շահուած դրամի քանակին հետ՝ խոտոր կը համեմատին ձեր սնանկ ուղեղն ու վարնոց հողին: Մուրացիկաններ, գնչուներ, պիտի չկրնաք ուտել ձեր աղտոտ դրամը... Պատասխը շնահանգձ պիտի ընէ ձեզի:

«Այս օրս չեմ փոխեր ես՝ աշխարհի բոլոր միլիոններուն հետ: Երջանիկ եմ ես, երջանիկ: Իմացէք, լալկաններ: Արգահատա՛նք միայն ունիմ ես ձեզի ու ձեզի պէսներուն համար...»

Պաշտօնագրութիւն յարգողները, հետաքրքիրներն, նոյն իսկ բարեկամներն հեռացած են այլեւս: Ժանօին տունը ընտանեկան տաք մտերմութիւն մը ունի:

Երրորդութիւն մը սեղանին շուրջ՝ կէսօրուան ճաշը վերջացնող սուրճին հաճոյքը կ'երկարաճեն:

Օր. Ամելի Տըլաժ երրորդ անգամ ըլլալով՝ «վկայ նամակը», «փաստը», ետ էր բերած. ու խօսակցութենէն մղոններով հեռու՝ կը խորհի աշխատի:

«Կենդանորէ, սառնո՞ւր, անամօ՞թը... Ոչ, ո՛չ, կը բաւ, հերիք է: Վերջին օրն է այսօր: Մարդիկտի պէս ժանօս հետ այդպէս վարուի՛լ, չամշնալ, պոռտ մը խզել խայթ շունեւալ...»

«Պատու՞մ պիտի, պատու՞մ պիտի այսօր ես վարադոյրը...: Պէտք չէ. յաւերժականացնել փոտած երեսոյթ մը...»

«Նշդբաւը, նշդբաւ՝ կը պէտք է ի՛նչ այսօր...»

— Ոչ, ոչ, պիտի չպատմեմ. կը շարունակէր ժանօ: Պիտի չպատմեմ տխուր յիշատակներ: Զե՛ղի բացընելու չեկայ ես հոս: Աւելորդ է պէտք չկայ: Եթէ ունեցանք գէշ օրեր, ունեցանք նաեւ լաւ վարկիւններ, լաւագոյն ընկերներ, բարեկամներ, որոնք իրենց հերոսական օգնութեամբ մեղմեցին մեր տառապանքը: Օգնութեան ի՛նչ օրինակներ կրնամ թուել ես ձեզի:

«Այո. ի՛նչ կը պատմէի. մոռցայ: Մէկ նիւթէն միւսին կը ցատէմ: Որքա՛ն ըսեմք, պատմե՛լիք ունինք իրարու:

«Մանաւանդ, այո, մանաւանդ՝ — ահաւասիկ նշանաւոր օրինակ մը — ողբան հետաքրքրական է եւ ողբերգաբեղիժական՝ շարժանկարը մեր դաղտնի թղթակցութեան...»

— Ինչպէ՞ս, ի՛նչ դաղտնի թղթակցութիւն, կը մոռայ օրերով Ամելի՛՝ այլայլած: Ու կուրծքին պահուած նամակը կը ծանրանայ յանկարծ, ու անոր ճնշումը կը նեղէ զայն, կ'արգիլէ՝ անոր շնչառութիւնը:

— Ինչպէ՞ս: Մի՛ ընդհատէք: Համբերեցէ՛ք

որ պատմեմ: Ժաղիկն ալ չի գիտեր մանրամասնութիւնը մեր խաղին: Ան դառաւ «խաղողը ու կե-
րաւ առանց ալգին հարցնելու»:

— Անտրէ՞, Անտրէ՞, Անտրէ, ի՞նչպէս, կը
կրկնէ Ամելի բոլորովին տագնաւած, գողգողուն:

— Ծիծաղալարժէ՞ չէ՞...: Անտրէ Լըպլոնը՝ ես
եմ: Ես չեմ: Մտիկ ըրէք, 'չա' 'չա' 'չա'...:

— Օ, համբերել չունին կիները: Այո՞. Անտ-
րէ Լըպլոն: Ձըսի՞ քիչ առաջ: Լո՛ւ է ա՛մտիկ ըրէ՛:
Ազնուութեան, հաճոյակատարութեան հազ-
ուազիւտ ապացոյց մը...:

— Անուրանալիօրէն խիստ ազնիւ քննութեա-
լիւն մը ունենալու է բարեկամը, կ'ընդմիջէ Ժաղ-
իկն՝ խորամանկ ժպիտով մը:

Աղուոր նկարագրով՝ աղուոր տղայ մը ըլլալու
է:

— Այո, կեանք եւ իր արկածները: Արկած-
ներ՝ խիստ յաճախ յիմար, յաճախ անտրամաբա-
նակամ, մակերեսային, խորքէ դուրի ու անթա-
փանցելի...:

Ես միշտ ուզած եմ գիտնալ թէ՛ յեմին վրայ՝
ժողովուրդը՝ հեղինակը թէ գերասանը կը ծա-
փահարէ: Կիները մեծամասնութեամբ՝ դերասան-
ներու կը սիրահարուին, առանց թատերախաղին
հեղինակին գոյութեամբն իսկ հետաքրքրուելու:

Ոնդրըր սակայն՝ հոս՝ կը փոխուի բոլորովին:

Հեղինակն ալ, գերասանն ալ ես եմ հոս...:
Անտրէն յուշարարի դերը կատարեց միայն: Ու
բարի տղայ՝ վստահ եմ թէ՛ քիչի մը սիրահարած
է քեզի երեւակայութեամբ, առանց քեզ ճանաչա-
լու...: Ձէ՞ որ վարպետ մըն ալ ըսած է. «Մարդ
գրեթէ միշտ իր է՛ն մտերիմ ընկերով կնոջը կը
սիրահարուի»:

«Մտերիմ կին մը դարձեր է՛ր դուն Անտրէին
համար: Եւ ամէն անգամ որ սիրտն մատուցով
գրուած թղթիկներուն յանձնած՝ կուտայի իրեն՝
ամիկա կ'ընդօրինակէր աւ իր ամուսնով քեզի կը
գրկէր: Ի՞նչ կրնայինք ընել: Արդիլուած էր մեզի
գրիչ - մեյան գործանիկ...: Մեզի թոյլատրուած
ամառանի քառասուն տողով ի՞նչ կրնայինք գրել:

Ու կը շարունակէ Ժանն, ուրախ, երջանիկ,
կատակելով:

Բարի տղայ, խեղճ Անտրէ, ո՞վ գիտէ թէ իր
սրտէն ալ մասնիկ մը չէ՞ր ընկերանար, չէ՞ր նոր
նանար իմ խոկումներուն, իմ երազներուն:

Ընի՛, ըրինք առանց յետին մատժումի: Ձեմ
կարծեր որ սիրոյ նետը խրած ըլլալ անոր սրտին,
Ժաղիկնս, քանի որ քու նամակներդ չէր կարողար
անիկա: Երբ տեսնէր գրիչը, կարողար առուել, մեր
անունը պահարանին ետին, դոհունակ, ժպտուն
անկիւն մը կանչելով դիւս գործատեղիին մէջ՝ նա-
մակը կը ռահեցնէր գրպանս:

Տեսա՞ք, հակցա՞ք մեր վարպետ խաղը: Գիտ-
ցա՞ք իմ երկրորդ անունն: «Անտրէ Լըպլոն»ը գէշ
ալ չի հնչեր: Տգեղ անուն մը չէ, այնպէս չէ՞
Ժաղիկն, Ամելի. ի՞նչ կ'ըսէք:

— Սքանչելի՛, կը պատասխանէ Ժաղիկն, ըս-
քանչելի. ճարպիկ լուծում: Եթէ մօտ ըլլար բա-
րեկամը, քու ինքնակրկնութիւնդ, իմ ամենաան-
կեղծ երախտագիտութիւնս յայտնելու համար ի-
րեն, երկու երեսներուն պաշիկ մը կուտայի: Ար-
ժանի է:

Այդ նամակները, քու սիրոյ նամակներդ,
«Անտրէ»ն, կեանքի խորխափումներուս զորաւոր
նեցուկ մը, յուսահատութեան, ու ինչ մեղքը պա-
հեմ, երբեմնի փորձութիւններուս սարսուռներուն
հանդարտեցուցիչ, պահապան ձեռքերը եղան իմ-
ծի համար...: Եթէ կրնայի, եթէ կարենամ ձայնս
իմացնել սահմանէն անդին մնացողներուն, պիտի
պոռայի, պոռայի անդադար. «Գիտէ՞ք որ ձեր
կիները յաղթեն սատանային, զգայուն, սիրուն
նամակներ գրեցէք իրենց: Գրեցէք երկար էջեր,
եւ կարելի եղածին չափ յաճախ: Փնտռեց՞ք,
Անտրէ Լըպլոններ չեն պակսի մեր հայրենակից-
ներուն մէջ»:

Ու կը դարդի պահ մը խօսակցութիւնը:

Օրիորդ Ամելի Տըլստ վեր կը ցատկէ յան-
կարծ, ու նետուելով եղբոր կնոջ վիզը՝ կը հաժ-
բուրէ զայն անկեղծ համբոյրով մը, համբոյր մը
որ առաջինն էր գրեթէ: Խայթի, զղու՛մի համբոյր,
որ դարմանք, դուրս եւ ներս՝ կ'արթնցնէր միան-
գամայն:

Տարբադարուած, ցնցուած, « — Ցտեսու-
թիւն, ցտեսութիւն, տատարակներս», կմկմաց անի-
կա, ու խօսքը եղբոր ուղղելով, չարուակեց:

— Հպարտ եմ ես մեր հարսէն: Բազդաւոր ա-
մուսնութիւն մը ունեցար...: Հակառակ չորս տա-
րիներու բաժանումին, մեր Ժաղիկնը չաղտոտեց
քու անունդ, մեր անունը: Փաստը՝ մեր անրիժ
սէրը, սիրահարական դադանի թղթակցութիւնը

չէ՞: Ուղիղ ճամբէն չբալողը պիտի չկրնար այն-
քան վարպետօրէն, այնքան բնականօրէն ստել ա-
ռանց կարմրելու: Խաբողը, ստողը կը մատնէ ինք-
զինքը անպարման օր մը: Անխուսափելիօրէն կը
բռնուի դողի, ու ներքնամարդը՝ է՛ն թրդարը
դատաւորներուն՝ կ'իջեցնէ հարուած մը...:

«Յտեսութիւն, ցտեսութիւն: Ներողութիւն,
սիրելիներս, ուշացայ: Կուգամ, կը հանդիպիմ նո-
րէն վաղը: Յտեսութիւն:»

Հարուածը իջած է Ամելիի գլխուն, ու կը
գողգողայ անիկա. եւ իր կուճքին՝ գողցուած նա-
մակը՝ որ դատապարտուած էր բոցի, կարծես թէ

բռնկած ըլլար յանկարծ, ու կը վառէ՛ր, ճարճա-
տուն կայծերու մէջ կը նետէր անոր մարմինը,
հողին...:

Ու ահաբեկ, զղումով, խելագարի մը պէս
կը վազէր Ամելի Տըլած, խոստովանանքի մը պէս
կրկնելով.

«Ներողութիւն, հազար ներողութիւն... Ոճ-
րագործ մը, դող մը, սրբապիղծ գող մըն եմ ես:
Ժադլին, Ժանօ, ներեցէ՛ք ինծի... Կ'աղաչեմ...
ներեցէ՛ք...»:

Տէտաւ, Գերմանիա
1944

Ա. ԿԱՊԵՆՑ

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ ՀԵՏ

Գրքիւնքեր ես դուն քաղդէն, աւ գրքիւնքեր ես դուն ալ մեզ
Քու յաղթական վերելիք քաղուկներով կենտալիր.
Ոսկեհամէնքն հայ մըտքին քեզ կը կերտեն երկնի պէս,
Ոյժն ակումբն իր կը դնէ երակներուդ մէջը իր:

Հայ հանճարներն կ'արքընման՝ քու երկընդիպ տակ
փայթամ՝
Հաղիկ հարուստ կուրծքին պէս, օրէնքներուդ արնուտ
շառագայթովը քարի. դաշտ աւ սարսուգ անթաւառ՝
Գութանի երգ կը դառնան, մշտանաւան կեանք տաշտ:

Ուրախութեան հըրախաղն աչքերուն մէջ հայ ցեղին
Մշտանդաւազ քաղ ըլլայ. դիւցազնավէպն իրավան
Թո՛ղ ծաւալի լոյսի պէս իր էջերուն մէջ անգին,
Նար հերսմներ քո՛ղ ծընին, քաղ վերծաղկէ ամէն բան:

Ոսկեդարու փետրագարդ գրիչներով սրկերած
Հոգիներուն խայտաճառ քաղ վերածնի մէջն՝ Հայուն,
Թո՛ղ արքընմայ ամէն բան՝ դարերուն մէջն անքեղուած,
Նարօտ կապէ նոր կեանքին քըռիչներուն հետ փայլուն:

Մէրն աւ քարին քու ծոցիդ պահակն արքուն միշտ ըլլան,
Երկինքն իջնէ երկրիդ մէջ, Աստուածակերտ դառնա
դուն,
Փարոսն ըլլաւ լուսատը, ագգերն ամբողջ քեզ ցանկան,
Ու լոյսիդ լոյս առնելով քաղ հետեւին սուրբ ճամբուն:

ՆԱԶԵՆԻ ՏԵՐ ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ